

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΕΣ ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΑ ΘΕΜΑΤΑ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ

Α. ΔΙΔΑΓΜΕΝΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

A1.α. 1.Σ

2.Λ

3.Λ

A1.β. α.2

β.1

γ. 2

δ.1

B1.

Η φύση δεν κάνει τίποτε χωρίς σκοπό· όλες οι φυσικές διεργασίες κάπου αποβλέπουν. Πρόκειται για φράση που επαναλαμβάνει ο Αριστοτέλης σε πολλές πραγματείες του. Υποστηρίζει ότι στη φύση τίποτε δεν γίνεται μάταια, τα πάντα εξυπηρετούν ορισμένη σκοπιμότητα, από την οποία και νοηματοδοτούνται: «αν είναι αλήθεια ότι η φύση τίποτε δεν κάνει στην τύχη. Όλα, αλήθεια, τα φυσικά όντα υπάρχουν για κάποιο σκοπό, ή είναι τυχαία παραστρατήματα εκείνων που υπάρχουν για κάποιο σκοπό» (Περὶ ψυχῆς 434a31-32). Στην ανάπτυξή της η θεωρία αυτή ονομάστηκε αριστοτελική τελολογία. Προνομιακός χώρος της τελολογίας είναι η βιολογία. Σχεδόν όλα τα παραδείγματα που φέρνει ο φιλόσοφος αντλούνται από την έμβια φύση· γίνεται αναφορά στα σχήματα των δοντιών, που είναι όπως είναι για να εξυπηρετούν την πρόσληψη και επεξεργασία των τροφών, στις στοχευμένες ενέργειες μυρμηγκιών και μελισσών για την επιβίωση της κοινότητάς τους, στην ύπαρξη και λειτουργία των φύλλων χάριν των καρπών. Βασίζεται, λοιπόν, ο Αριστοτέλης στη βιολογία και επεκτείνει το τελολογικό ερμηνευτικό μοντέλο του και σε άλλα πεδία των φυσικών επιστημών.

Η λέξη λόγος χρησιμοποιείται συχνά για να δηλωθούν αξεχώριστες μεταξύ τους η λογική (ως ιδιαίτερο γνώρισμα του ανθρώπου και ως διανοητική δραστηριότητα) και η γλώσσα (ως σύστημα σημείων και ως συγκεκριμένη έκφραση). Στο συγκεκριμένο χωρίο ο λόγος αντιδιαστέλλεται προς την φωνή, και, συνεπώς, έχει ενισχυμένη τη σημασία της γλώσσας (χωρίς να χάνεται βέβαια η σημασία της ανθρώπινης λογικής).

Ο προορισμός του λόγου, λοιπόν, δεν εξαντλείται στη δυνατότητα αίσθησης και έκφρασης των συναισθημάτων (όπως συμβαίνει στα ζώα), αλλά δίνει τη δυνατότητα σκέψης, κριτικής και αντίληψης. Έννοιες όπως το συμφέρον και το βλαβερό, το δίκαιο και το άδικο είναι προϊόντα λόγου. Ο λόγος κάνει τον άνθρωπο ικανό να επικοινωνεί με τους άλλους, να θεσπίζει νόμους, κανόνες και αξίες, να θέτει σε λειτουργία θεσμούς, όπως η δικαιοσύνη. Ο λόγος δεν μπορεί να νοηθεί εκτός κοινωνίας και ο άνθρωπος μαθαίνει να χρησιμοποιεί τον ηθικό και γλωσσικό κώδικα της κοινότητας μέσα στην οποία ζει. Μπορούμε να πούμε ότι η φωνή είναι αναγκαία για το ζῆν, ενώ ο λόγος για το εὖ ζην. Η λειτουργία των πόλεων οφείλεται στο γεγονός ότι ο άνθρωπος έχει την ικανότητα του λόγου. Μονάχα αυτός έχει την ικανότητα να αντιλαμβάνεται το καλό και το κακό, το δίκαιο και το άδικο. Στο κείμενο είναι χαρακτηριστικό ότι ο φιλόσοφος χρησιμοποιεί αντιθετικά ζεύγη, ενώ είναι ευδιάκριτη η κλιμάκωση από ένα κατώτερο, βιολογικό, επίπεδο προς ένα

επίπεδο ανώτερο, ηθικό: ευχάριστο –δυσάρεστο, ωφέλιμο – βλαβερό, καλό – κακό, δίκαιο – άδικο. Για το τελευταίο ύψιστο- ζευγάρι ο Αριστοτέλης αποδεχόταν ανεπιφύλακτα την παλιά – παροιμιακή – αρχή: «έν δικαιοσύνη συλλήβδην πᾶσ' ἀρετή ἔνι».

B2.

Το πρωταρχικό γνώρισμα της ανθρώπινης ύπαρξης είναι «ἄνθρωπος». Υπογραμμίζει, δηλαδή, ο φιλόσοφος τη μοναδικότητα της ανθρώπινης φύσης, που τον οδηγεί προς την ευτυχία. Το πλέον ουσιώδες στοιχείο της ανθρώπινης ύπαρξης είναι η **προαίρεσις** (το *κυριώτερον*). Η προαίρεση είναι αδούλωτη και ανυπότακτη, ενώ σ' αυτήν υποτάσσονται όλα τα άλλα. Παράλληλα, ο *λόγος και η ικανότητα αξιολόγησης* είναι βασική ιδιότητα που διακρίνει τον άνθρωπο από τα άλλα όντα (*έν τῶν προηγουμένων*). Η θέση του ανθρώπου στον κόσμο είναι ανώτατη, αυτός είναι ο ηγέτης (πρό+ήγοῦμαι) και όχι υπηρέτης (τῶν ὑπηρετικῶν).

Μετά την προαίρεσιν και τον λόγον, το γνώρισμα που διακρίνει τον άνθρωπο είναι **«πολίτης τοῦ κόσμου καὶ μέρος αὐτοῦ»**. Ασφαλώς δεν υπήρχε κάποιο παγκόσμιο κράτος, ώστε η έννοια του πολίτη να έχει κυριολεκτική σημασία· και ο κόσμος, το σύμπαν εννοείται με στωική σημασία, ως ένα ενιαίο σύνολο που διέπεται από τον φυσικό νόμο και τη λογικότητα. Η εδώ άποψη του Επίκτητου δεν νοείται ως πρόταση πολιτικής ενοποίησης πόλεων ή κρατῶν. Η «κοσμική πόλη» έχει ως νόμο της τον φυσικό ηθικό νόμο, τον «ορθό λόγο». Ο τόπος, η κατοικία του ανθρώπου δεν είναι ο γενέθλιος τόπος του: ακόμη κι αν έχασε την πατρίδα του, ακόμη κι αν εξορίστηκε, παρηγορείται μ' έναν καινούργιο τρόπο: το να μην έχει πατρίδα είναι το ίδιο με το να έχει πατρίδα όλο τον κόσμο.

Ο προσδιορισμός του ανθρώπου ως πολίτη του κόσμου αποδεσμεύει από το πλαίσιο που όριζε η πόλις–κράτος και διαμορφώνει ένα ιδεώδες, που ονομάζεται κοσμοπολιτισμός (η έννοια θα ξαναχρησιμοποιηθεί ιδιαίτερα από τα μέσα του 19ου αι. σε ένα ολοένα περισσότερο παγκοσμιοποιημένο περιβάλλον). Η πολιτεία έχει, αφενός, πολιτικο-κοινωνική διάσταση: είναι ένα συγκεκριμένο κράτος, με πολίτευμα και θεσμούς, μια τοπικά περιορισμένη, οργανωμένη συγκατοίκηση ανθρώπων, με γεωγραφικά όρια. Το να λειτουργήσει ο άνθρωπος ως πολίτης του κόσμου συνιστά τρόπο για να γίνει η ζωή καλύτερη και ασφαλέστερη.

Η ημιπερίοδος **«παρακολουθητικὸς γὰρ εἶ τῇ θεῖα διοικήσει καὶ τοῦ ἐξῆς ἐπιλογιστικός»** αιτιολογεί την προηγούμενη άποψη (ο γάρ είναι αιτιολογικός). Ο άνθρωπος έχει την ανώτατη θέση, καθώς εκ φύσεως κατανοεί τη θεϊκή διακυβέρνηση του κόσμου και αξιολογεί τις συνέπειές της.

Ο κόσμος κυβερνάται από τη θεϊκή πρόνοια (*θεῖα διοικήσει*): Αυτό που κινεί τον κόσμο είναι η πρόνοια, η **εἰμαρμένη** –είναι η απαραβίαστη τάξη του κόσμου, μια λογική και συνεκτική δύναμη, ο ίδιος ο λόγος και είναι συνώνυμη με τη φύση και την πρόνοια. Δεν είναι μια απρόβλεπτη ή παράλογη μοίρα. Όλα γίνονται σύμφωνα με αυτήν, που κάνει όλα τα πράγματα να είναι ενωμένα σε μια παγκόσμια συμπάθεια. Οι Στωικοί την ονομάζουν θεό ή και Δία: η διακυβέρνηση του κόσμου είναι η έκφραση ενός θείου, έλλογου νόμου.

Η ειμαρμένη στον Επίκτητο δεν αναιρεί την ελευθερία του ανθρώπου, δεν παρουσιάζει, δηλαδή, ο φιλόσοφος μια μοιρολατρική θεώρηση της ζωής. Ο άνθρωπος παρέλαβε έναν ρόλο, αλλά από αυτόν εξαρτάται πώς θα τον επιτελέσει.

Ο άνθρωπος εντάσσεται σε μια παγκόσμια κοινότητα, αποτελεί οργανικό τμήμα της. Στο ερώτημα «τι είναι ο άνθρωπος;» ο Επίκτητος απαντά «μέρος πόλεως», «μέρος τῆς πρώτης τῆς ἐκ θεῶν καὶ ἀνθρώπων». Πρόκειται για την κοσμοπόλη, την κοινή κατοικία θεῶν και ανθρώπων, στην οποία ο άνθρωπος έχει το μοναδικό προνόμιο να μετέχει. Και ως μέλος του όλου (του κοσμικού – θεϊκού λόγου) ο πολίτης έχει υποχρέωση να υπηρετεί την πόλη. Η άποψη πως το όλον προηγείται του μέρους είναι συχνή στην αρχαία ελληνική γραμματεία.

Προσδιορίζοντας την ανθρώπινη φύση, ο Επίκτητος χρησιμοποιεί λέξεις ή όρους που εκ πρώτης όψεως φαίνονται αντιφατικοί: *αὐτὴν δ' ἀδούλευτον καὶ ἀνυπότακτον* (δηλ. την προαίρεση) και παρακάτω *περὶ μηδενὸς βουλευέσθαι ὡς ἀπόλυτον*. Η παρουσία των όρων αυτών δεν συνιστά αντίφαση. Οι προσδιορισμοί ἀδούλευτος και ἀνυπότακτος για την προαίρεση τονίζουν την ουσία της, ότι είναι ἔλλογη προτίμηση μεταξύ πολλών δυνατοτήτων, ιδιότητα που καθιστά τον άνθρωπο ελεύθερο από εξωτερικούς καταναγκασμούς. Ο λόγος κατευθύνει τις πράξεις του ανθρώπου, όχι όμως επιβάλλοντας, αλλά παρέχοντας όπλα κατανόησης και ανάλυσης των πραγμάτων. Παράλληλα, ο λόγος καθιστά τον άνθρωπο μέρος του σύμπαντος. Ενώ είναι δεδομένες οι δυνατότητες με τις οποίες ένα γεγονός ενδέχεται να εξελιχθεί, οι επιλογές μας ανήκουν στη δική μας δικαιοδοσία και εξαρτώνται από τον λόγον και την εναρμόνισή μας με την φύσιν, η οποία διέπεται από αυτόν. Ο Επίκτητος δεν αρνείται την ελευθερία του ανθρώπου, δέχεται, όμως, ότι αυτή κινείται σε πλαίσια και θεωρεί ότι ο άνθρωπος πρέπει να ακολουθεί τη λογική του.

Γλωσσικές επιλογές:

- **β' ενικό πρόσωπο** (εἶ)
- **ερώτηση:** τίς οὖν ἐπαγγελία πολίτου;).
- **Χρήση παρομοίωσης** στο τέλος του κειμένου: εξυπηρετεί την πρόθεση του φιλοσόφου να υποδείξει το χρέος του πολίτη του κόσμου.
- **Αντιθέσεις:** τὰ ἄλλα ὑποταγμένα - ἀνυπότακτον, οὐχ ἓν τῶν ὑπηρετικῶν - ἀλλὰ τῶν προηγουμένων, ἴδια συμφέρον – τὸ ὅλον.

- B3.**
1. δ
 2. α
 3. ε
 4. β
 5. στ

- B4.a**
1. ε
 2. δ
 3. ζ
 4. β
 5. α
 6. στ

B4.β.

αδούλευτον: Η εθνική ομάδα ποδοσφαίρου στο πρώτο της φιλικό αγώνα φάνηκε πως είναι αδούλευτη, καθώς οι παίκτες δεν συντονίζονταν μεταξύ τους.

προηγούμενων: Τον προηγούμενο χρόνο τα θέματα των εξετάσεων ήταν ιδιαίτερα απαιτητικά

B5.

Η άποψη του Ευ. Παπανούτσου για την προαίρεση:

- Η προαίρεση υπάρχει όπου υπάρχει και η βούληση
- Η προαίρεση δεν απαιτείται ούτε υφίσταται σε όλες τις περιστάσεις της ζωής, καθώς ο άνθρωπος λειτουργεί μηχανικά σε αρκετές περιπτώσεις, λειτουργεί όπως του έμαθε ο κοινωνικός εθισμός.
- Η ύπαρξη της ηθικής προαίρεσης εξασφαλίζει τη βούληση. Μάλιστα, έτσι διαφοροποιείται ο άνθρωπος από το ζώο, στο οποίο δεν υπάρχει βούληση, αλλά όρεξη.

Σύγκριση με την άποψη του Επίκτητου:

- Το πλέον ουσιώδες στοιχείο της ανθρώπινης ύπαρξης για τον Επίκτητο είναι η **προαίρεσις** (το *κυριώτερον*). Η προαίρεση είναι αδούλωτη και ανυπότακτη, ενώ σ' αυτήν υποτάσσονται όλα τα άλλα. Είναι ένας σημαντικός όρος της αρχαίας ηθικής φιλοσοφίας, κεντρικός στον Αριστοτέλη και σε Στωικούς, όπως ο Επίκτητος. Εκτός από τη γενική σημασία της προτίμησης, στον Επίκτητο σημαίνει την ελεύθερη βούληση, την ελεύθερη στοχαστική επιλογή ενεργειών που συγκροτεί τον ηθικό χαρακτήρα του ανθρώπου. Επομένως, και στον Επίκτητο και στον Παπανούτσο προαίρεση και βούληση συνδέονται άμεσα.

- Η προαίρεση στον Επίκτητο είναι κυρίως μία κρίση, η έλλογη ικανότητα να επιλέγουμε και να αποβλέπουμε στα αποτελέσματα των πράξεών μας. Προϋπόθεση για την *προαίρεσιν* είναι η *διαίρεσις* των πραγμάτων σε αυτά που εξαρτώνται από εμάς (*τα έφ' ήμῖν*) και σε αυτά που βρίσκονται πέρα από τις δυνάμεις μας (*τα άπροαίρετα, τα ούκ έφ' ήμῖν*) και είναι *άδιάφορα* για εμάς και την επίτευξη της ευδαιμονίας. Η προαίρεση συνδέεται με την έννοια της επιλογής, η οποία ενυπάρχει στον άνθρωπο ως έλλογο ον, ενώ καλύπτει την ηθική θέληση, τη βούληση και τη διάνοια – τη λογική δύναμη. Ο άνθρωπος πριν πράξει, σκέφτεται και επιλέγει συνειδητά τι θα πράξει, ενώ τα ζώα ενεργούν άλογα. Επομένως, η προαίρεσις συνδέεται με την ελευθερία (δεν χρησιμοποιούνται τυχαία τα «αδούλευτον και ανυπότακτον»). Ο Παπανούτσος, όμως, δεν φαίνεται να συνδέει την προαίρεση και τη βούληση με τον λόγο του ανθρώπου.

- Ο Παπανούτσος διαιρεί τις περιστάσεις της ζωής σε αυτές που λειτουργεί ο άνθρωπος με την προαίρεση και τη βούληση και σε αυτές που δεν χρειάζεται η προαίρεση (σε αυτές λειτουργεί ο κοινωνικός εθισμός). Τη διάκριση αυτή δεν την εντοπίζουμε στον Επίκτητο.

- Ο Επίκτητος υπογραμμίζει ότι ο άνθρωπος διαφοροποιείται από τα ζώα με τον λόγο. Αυτός και η προαίρεση είναι καθοριστικά χαρακτηριστικά του ανθρώπου. Στη φράση τα δύο στοιχεία (προαίρεση – λόγος) συνδέονται με τον σύνδεσμο οὖν, μάλιστα η δεύτερη

έννοια παρουσιάζεται ως λογικό συμπέρασμα της πρώτης, ο λόγος, δηλαδή, είναι στοιχείο της προαιρέσεως.

- Ο Παπανούτσος, διακρίνοντας τον άνθρωπο από το ζώο, σημειώνει πως ο άνθρωπος έχει την ηθική προαίρεση, ενώ το ζώο την όρεξη.

B. ΑΔΙΔΑΚΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

Γ1. Γιατί, αφού συνάψουμε δάνειο μπορούμε να προσελκύσουμε με μεγαλύτερο μισθό τους ξένους πεζοναύτες τους. Γιατί η δύναμη των Αθηναίων περισσότερο μπορεί να αγοραστεί παρά είναι δική τους. Η δική μας, όμως, λιγότερο θα μπορούσε να το πάθει αυτό, επειδή στηρίζεται περισσότερο στα σώματα (στους άνδρες) παρά στα χρήματα.

Γ2.

Οι Πελοποννήσιοι:

-Υπερέχουν αριθμητικά

-Υπερέχουν στην εμπειρία

- Όλοι εκτελούν τις εντολές

-Μπορούν να οργανώσουν στόλο με χρήματά τους και με τους θησαυρούς των Δελφών και της Ολυμπίας

-Έχουν τη δυνατότητα να εξαγοράσουν τους ξένους πεζοναύτες των Αθηναίων, ενώ η δύναμή τους στηρίζεται περισσότερο στους άνδρες παρά στα χρήματα

Γ3.α. Ἐγὼ δὲ νῦν καὶ ἀδικούμενος τοὺς πολέμους ἐγείρω

Γ3.β.

ἄμυνα

κατάθου

ἐπικράτησον

πρόσχεσ

πλείονα/πλείω (πλέονα/πλέω)

Γ4.α.

ἔχοντες: επιρρηματική αιτιολογική μετοχή, συνημμένη στο υποκείμενο ἡμεῖς του ρήματος ἐγείρομεν στο οποίο λειτουργεί ως επιρρηματικός προσδιορισμός της αιτίας

ἐπικρατῆσαι: τελικό απαρέμφατο, υποκείμενο στην απρόσωπη έκφραση εἰκός (ἐστί)

πλήθει: δοτική της αναφοράς στη μετοχή προύχοντας

μισθῶ: δοτική του μέσου στο ὑπολαβεῖν

ἢ οἰκεία: β' ὀρος σύγκρισης (από το συγκριτικό μᾶλλον)

Γ4.β. Οἱ

Κορίνθιοι ἔλεγον σφᾶς (ἢ τούτους) δὲ τότε καὶ ἀδικουμένους τὸν πόλεμον ἐγείρειν